

סימן רנג סע' ד

בדין תבשיל שהצטנן שיש בו מיעוט רוטב

(א) שיטת הט"ז והמ"א עפ"י הפמ"ג, ופסיקת המ"ב. (ב) לאור שיטת החזו"א בלח שנצטנן. (ג) שיטת האגלי טל והמנחת כהן. (ד) סיכום.

א

שיטת הט"ז והמ"א עפ"י הפמ"ג, ופסיקת המ"ב

הפמ"ג בסי' רנג מ"ז יג, כתב: הנה הב"י (ד"ה ומ"ש רבינו כל זמן שהיא רותחת) הביא בשם רבינו ירוחם בח"ג בשם הר' יונה כל שרובו רוטב וצונן ומצטמק ויפה לו הוה מבשל גמור, משמע כשמיעוט רוטב אין זה מבשל, ועי' א"ר שיח יא דהניח בצ"ע, ובאמת הם דברי הר' יונה [א]. ולכאורה מראין הדברים כמ"ש הט"ז בסי' שיח דאף דנצטנן בלח הוה מן התורה, מ"מ מלאכת מחשבת אסרה תורה וכל שנצטנן בלח ומרתיחו להצטמק ויפה לו הוה בישול דבר תורה, ובמור"ל אין דעתו להצטמק, ע"ש. והיינו דעיקר הבישול הוא שמצטמק, ולפ"ז שפיר הולכין בתר רובו, דרובו מו"ל הוא מתכוין לצימוק והוה בישול ואם רובו יבש אין דעתו לצמוק כי מצטמק ורע לו הוא ליבש. עכ"ל הפמ"ג [א1].

אולם הפמ"ג בסי' רנג בא"א ס"ק לב אסר במיעוט לח. דהנה המחבר בסע' ד כתב: יש למחות ביד הנהגים להטמין מבע"י קומקום של מים חמים ונותנים אותם לתוך הקדירה בשבת כשהתבשיל מצטמק. ובטעם הדבר כתב המ"א שם בס"ק לב: ופעמים אחד היס"ב והשני אין היד סולדת בו ומתבשלים זה עם זה. וא"כ לפי מ"ש סי' שיח סע' טו דאם לא נצטנן לגמרי אין בו משום בישול, א"כ גם כאן שרי דהא מעשים בכל יום שנותנין לתוך הקערה קטניות ומערין עליהם רוטב של בשר, ואם כן כיון שהקטניות בכלי שני ומערין עליהם מכ"ר ה"ל בישול. וז"ל הפמ"ג שם בא"א: וא"א בלא רוטב קצת א"כ ממ"נ יש בישול. עכ"ל. מבואר מדבריו דאף שהקטניות הם דבר יבש אי אפשר שיהיו בלא רוטב קצת, ועל כן יש בהם משום בישול לשיטת המחבר אם הם פחות מי"ס, או אפי' י"ס אם הם בכ"ש (ועי' בה"ל בסי' שיח סע' ד ד"ה אם נצטנן שכתב סברא זו בשם הפמ"ג), וממילא מוכח שהנהגים

א. הא"ר לא ציין לר' יונה. ואף השו"ע לא הביאם. ואף הב"י בסי' שיח גבי בישול אחר בישול, הביא את דברי ר' יונה הנ"ל רק שכתב: דכל דבר שיש בו רוטב, ולא כתב: רובו. וכן הוא בר' ירוחם שלפנינו (ני"ב ח"ג עמ' דף סט סוף עמודה א).

1. נראה שכוונתו לומר שאם הלח יצטמק יגרום הדבר בסופו של דבר ליבש להיות בבחינת מצטמק ורע לו, ועל כן גם עתה מיעוט הלח הוא בבחינת מצטמק ורע לו (אע"ג שאילו היה הלח בפני עצמו היה בבחינת מצטמק ויפה לו).

לערות על הקיטניות נוהגים כרמ"א המתיר חם קצת. וכ"כ המ"ב בסי' רנג בשעה צ"ס"ק עח: דאף שהקטניות הוא דבר יבש ובו לכ"ע אין בשול אחר בשול אפילו נצטנן לגמרי, מ"מ ע"פ רוב יש בו מרק ג"כ (פמ"ג). נמצא דברי הפמ"ג כסותרים זה לזה, דבמ"ז משמע שמתיר מיעוט לח, ובא"א אוסר.

ונראה שאכן נחלקו המ"א והט"ז בנידון דידן, והפמ"ג במ"ז ביאר אליבא דשיטת הט"ז דווקא, ואילו בא"א ביאר את דברי המ"א החולק על הט"ז. דהנה המ"ז ביאר דמה שהתיר ר' ירוחם בשם הר' יונה, במיעוט לח, הוא לשיטתם שיותר שאין בישול אחר בישול בלח שנצטנן אם מצור"ל וכהסכמת הט"ז בסי' שיח ס"ק ד. אבל המ"א בסי' שיח ס"ק יג הביא את שיטת הב"ח שאוסר אף במצור"ל. ולפ"ז שוב אין סברת ר' ירוחם בשם ר' יונה עולה לשיטת המ"א, ועל כן פשיטא ליה למ"א בסי' רנג ס"ק לב דיש לאסור אף במיעוט לח וכביאור הפמ"ג שם, וכנ"ל. ואף המ"ב האוסר בסי' רנג כשיטת המ"א והפמ"ג, הולך לשיטתו בסי' שיח ס"ק כה וסב שם אסר אפי' מצור"ל וכשיטת הב"ח [ב].

ולדינא פסק הפמ"ג בסי' רנג א"א ס"ק מא: והוי יודע מה שראיתי עושין בשבת שמעריין חם מכ"ר יס"ב על טע וקאווי שעירו עליהם מע"ש שכבר נתבשל ויבש אין בישול אחר בישול, ואף שנשאר קצת מים קרים הולכים אחר הרוב כמו שנראה מב"י ובט"ז יג ביארתי, ובא"ר סי' שיח אות יא הניח זה בצ"ע, מ"מ מים מצור"ל הוא, עדיין יש בו צד איסור [לפי שמהפך הקאווי וטע מה שלמעלה למטה מבשל הוא, ועירוי רק כ"ק בישול מאתמול. לכך צריך לזוהר בזה, ואע"פ שקולין הקאווי, י"ל דלא נתבשל ממש עדיין, גם למ"ד יש בישול אחר צליה ואפי' וכו'. עכ"ל. מבואר בדבריו דלפי מה שהתבאר במ"ז ס"ק יג הרי שאין לחוש לצונן מועט, אלא שהא"ר חשש לאסור, ואפשר שזו אף שיטת המ"א שאוסר וכנ"ל, ועל כן צריך להחמיר. אמנם משמע שלהלכה נקט להתיר בצירוף הסברא שמתירין לח שמצור"ל אפי' כולו לח. וזהו שכתב: מ"מ מים מצור"ל הוא [ב]. ונראה דהמ"ב מחמיר אף באופן זה, לפי שבסי' שיח ס"ק לט כתב בדרך הכנת התה, שאחר שעירה על עלי התה מים בע"ש יריק את העסענס לכלי אחר כדי שישארו עלי הטייא יבשים

ב. ועל' במנחת כהן משמרת הבית שער ב פרק ב ד"ה התנאי השלישי, שהאריך להוכיח כשיטת המתירין במצטמק ורע לו ודחה את דברי הב"ח מכל וכל. וע"ש שהבין דהב"ח למד שר' יונה מתיר מאב"ד מצטמק ורע לו ועל כך הוקשה לו, אבל המנחת כהן כתב דדווקא במבושל כל צרכו מותר במצור"ל. וצ"ע בהכרח הבנת המנחת כהן בב"ח. ומ"מ אף המנחת כהן כתב דראוי להחמיר בזה כיון שאין אנו בקיאים בכמה דברים אם הם מצטמקים ויפה להם או רע להם. עוד צ"ב, מה מועיל מצטמק ורע לו בהמשך הבישול, והלא כשמחמם לח שהצטנן עד כדי י"ס ודאי ניחא ליה ויש לחייבו על כך.

ב. דהיינו שלשיטת הט"ז מתירין במיעוט לח אם צימוקן רע ליבש וכמבואר בסוף דברי הפמ"ג מ"ז ס"ק יג וכנ"ל, ואילו בנידון דידן הצימוק רע גם למים עצמן.

[שעה"צ ס"ק ס: ר"ל בלי מי העסענס] ויהיה מותר לערות אח"כ בשבת עליהם מים חמין מכ"ר. וכן במ"ב שם ס"ק לב כתב בגדר יבש: שהריקו המרק ממנו. ואפשר דאף הפמ"ג לא הקל לכתחילה אפי' במצור"ל, רק שאמר שאלו שעושין כך יש להם על מה לסמוך גבי מיעוט המים, אלא שהקשה עליהם על בישול הקפה עצמו וכנ"ל. ועל כן המ"ב נקט כאן כיצד לעשות לכתחילה והיינו לחוש בכל אופן למיעוט לח צונן, שהרי לדינא דחינו את סברת ר' ירוחם במצור"ל וכנ"ל.

ובשו"ע בסי' שיח סע' ד סתם לאסור בכל לח שנצטנן, אבל בסע' ח הביא את שיטת ר' ירוחם המחייב רק במצטמק ויפה לו. וכתב שם המ"א בס"ק כז דהמחבר סמך בסע' ד על מה שכתב בסע' ח. אבל התו"ש כתב דהמחבר מחמיר כסתימתו בסע' ד, ובסע' ח לישנא דר' ירוחם נקיט ואזיל, עי' מ"ב ס"ק סב (וכן עולה מביאור הגר"א לסי' שיח סע' ד). ולפ"ז לשיטת המ"א אפשר שהמחבר יתיר אף הוא ביבש שיש בו מיעוט צונן.

ב

לאור שיטת החזו"א בלח שנצטנן

הנה פשוט שהפמ"ג דן בכל הנ"ל לאור ההבנה דלח שנצטנן לגמרי הוא איסור תורה, ואפי' לשיטת הרמ"א המתיר בחם קצת. והדבר מפורש במ"א בס"ק רנג ס"ק לו [ג]. וכן משמע במ"ב ס"ק צט [ד]. ומ"מ המ"ב בס"ק רנג ס"ק פד כתב עפ"י המ"א דאף שאין למחות ביד הנוהגים להקל כרמ"א בחם קצת (ומעריץ מכ"ר על קערה שיש בה מרק) טוב יותר לנהוג כמחבר (ולא לערות כ"א בכף). ותימה שלא כתב כן גם בסי' שיח [ה].

אולם החזו"א כתב דלשיטת הרמ"א אין איסור תורה אפי' בצונן גמור. וז"ל החזו"א לו יג ד"ה וכתב הרמ"א: וכתב הרמ"א דאנן נוהגים להקל כדעת הרשב"א והר"ן דאפילו בדבר לח שאין בישול אחר בישול אף שנצטנן אלא שאין אנו מקילין אלא בלא נצטנן לגמרי, והנה מעיקר הדין אין שום מקום לחלק בין נצטנן לגמרי ללא נצטנן לגמרי דכל שאין היס"ב אחשיב מן הדין כצונן, ועל כרחק שאנו תופסין לעיקר הדין כדעת הרמב"ם והרשב"א והר"ן שאין איסור לחמם את הצונן המבושל אלא מפני שלא יבואו להקל בחיים

ג. אבל עי' בפמ"ג סי' רנג סע' כט דעיקר הדין קיי"ל כפוסקים המתירין לח שהצטנן לגמרי. ונראה שכוונתו דדווקא לעניין חומרא, ע"ש.

ד. ע"ש שכתב: כיון דהוי שבות דלית ביה מעשה וכו', ולא כתב דהוי שבות דשבות. וצ"ע על "מנחת יצחק" ח"ה סי' קכז אות ה' שלמד מהמ"ב בסי' שיח ס"ק צז שלרמ"א אין איסור תורה.

ה. ואפשר שהמ"א החמיר בשיטת הרמ"א כיון שהרמ"א בסי' שיח סע' טו כתב: ונהגו, ועי' בתענית כו ב דלשון נהגו העם פירשו: אורויי לא מורינן, ואי עביד עבדי ולא מהדרינן ליה. ופרש"י נהגו משמע הן נהגו מאליהן אבל אינו עיקר.

(כשאינו מבושל כלל) לא נהגו להקל בצונן שאין חמימותו ניכרת, ואפשר שהוא משום גדר חזרה ע"ג גרופה דבנצטנן לגמרי לדעת המ"א בטלה שהייה ראשונה ומיהו משמע דבדבר יבש מקילין אפי' בנצטנן לגמרי.

ולפ"ז מסתבר להתיר במעט צונן. הן משום שאין חשש שיבואו להקל בחיים, והן משום דלא שייך לגזור בזה בדין חזרה יותר מאשר כולו יבש. ובודאי שנוכל לסמוך על ר' יונה שהתיר בזה, אף דודאי ס"ל דלח שנצטנן הוא איסור תורה. אומנם לשיטת המחבר אין מקום להתיר. וע"ע בספר זה בסימן רנג סע' ה, שהתחדש דהרמ"א מתיר לחמם לח שהצטנן לגמרי על גבי מיחם וכדין יבש מבושל כ"צ, ומה שהצריך הרמ"א בסי' שיח סע' טו שיהיה חם קצת, הוא בין בלח ובין ביבש, משום שאוסר ליתן לכתחילה סמוך למדורה וסמוך לכירה, ומתיר רק בחזרה (והתנאי היחידי לחזרה הוא שיהיה חם קצת בין לח ובין יבש). ולפ"ז פשיטא דאין לחוש כלל למיעוט לח במקום שיש התר להחם יבש.

ג

שיטת האגלי טל והמנחת כהן

ובאג"ט בס"ק יד בביאור שיטת הרמ"א הביא בתחילה את המנחת כהן הסובר דהכרעת הרמ"א להתיר בחם קצת היא משום דס"ל דהעיקר כדעת הפוסקים דלא מחלקין בין יבש ללח. ובהמשך הביא את שיטתו שלו, וז"ל: ול"נ באיסור דאורייתא מחמירין כאינך פוסקים, וכשלא נצטנן לגמרי וראוי עדיין לקצת בני אדם לאכול מחמת חמימותו כבר יצאנו מחשש איסור דאורייתא דלא גרע מאם נתבשל כמאכל ב"ד בדבר יבש אף שלא נתבשל כל צורכו דשוב אין בו משום בישול מדאורייתא [1].

ובס"ק נה ד ביאר האג"ט את שיטת ר' יונה גבי מיעוט לח, וז"ל: וצ"ל משום דעיקר כוונתו על הרוב והוי דבר שאין מתכוין על המיעוט דבתר עיקר כוונתו אולינן וכמ"ש בתה"ד הובא ברמ"א סי' רנג בעכו"ם המחמם בית החורף והתבשילין מתחממין דמותר משום דעיקר כוונת העכו"ם לחמם את בית החורף ואף דמ"מ הוי פסיק רישא מאחר דאמירה לעכו"ם אינו אלא שבות הקלו בפסיק רישא. וא"כ ה"נ יש לומר לפי הכרעת הרמ"א בסי' שיח סע' טו הובא בדברינו לעיל סע' ח דבלא נצטנן לגמרי סומכין על הפוסקים דאין בישול אחר בישול

1. עי' אג"ט סע' ז שמסקנתו דדעת רוב הפוסקים דבישול כמאב"ד יש בו עוד משום בישול דרבנן. ועי' בהשמטות שהוסיף לבאר מדוע מותר לכתחילה לחמם פחות מיד סולדת לח צונן, אף שקצת חם דינו כמאב"ד וכנ"ל. ותורף דבריו, דכל שהיה עליו שם בישול לא פקע ממנו שמו כל עוד שנשאר חם קצת, אבל צונן שהוחם קצת, אין בזה בכדי ליתן עליו שם בישול. ע"ש שהביא דוגמאות לסברא זו. ונראה להוסיף דוגמא מס' שמ סע' ח, שם כתב המחבר: מוכין שנפלו מן הכסת מותר להחזירם, אבל אסור ליתנם בתחלה בכסת. וביאר המ"ב דכיון דכבר היו שם אין בזה משום תיקון מנא, אבל ליתן בתחילה אסור דהשתא עביד ליה מנא ויש בזה חיובא דאורייתא.

אפי' בלח, ובס"ק יד הבאנו דברי המנחת כהן שפירש דעת הרמ"א דס"ל דהעיקר כדעת הפוסקים דלא מחלקין בין לח ליבש. עכ"ל. לכאורה דבריו צע"ג דהלא מדברי ר' יונה משמע שאוסר מן הדין לח שהצטנן, רק שהתיר במיעוט, ואילו הראיה לגבי פ"ר היא לגבי איסור דרבנן, וכן מה שכתב בהמשך דבריו הוא דווקא לשיטת הרמ"א וכמבואר בדבריו. גם בשו"ת הר"צבי (טל"הרים מל' האופה סי' א גבי בישול בעיקר וטפל), כתב שדברי האג"ט צריכין ביאור. ונראה על כן דכלל לא בא לבאר את שיטת ר' יונה רק לבאר מדוע מותר ליתן אינפאנדא וכמבואר שם קודם לכן ולאחר מכן. ובאשר לר' יונה הביאו רק כדי להוכיח שאפי' באיסור תורה יש מי שסובר דבכהאי גוונא שעיקר כוונתו לדבר אחר לא אמרינן פ"ר. ולפ"ז פשוט דהאג"ט סובר דלשיטת הרמ"א יש לאסור אף במיעוט לח, שכן הרמ"א אוסר מדאורייתא לח שנצטנן לגמרי, וכנ"ל ומאידך התיר הרמ"א בפ"ר כשעיקר כוונתו להיתר, רק ע"י נכרי וכנ"ל.

אבל למנחת כהן הסובר דהרמ"א מעיקר הדין סומך על שיטת המתירין בלח שנצטנן וכנ"ל, יש להתיר מיעוט לח כיון שעיקר כוונתו על היבש, וכדכתב האג"ט גבי אינפאנדה. ובאמת המנחת כהן במשמרת השבת שער ב פרק ב ד"ה דתנאי, התיר במפורש מיעוט לח. אלא ששם משמע שמתיר אפי' לשיטת המחייבים בלח שנצטנן וכו' יונה עצמו. והסברא לכך כלשונו: מסתבר שכל שרובו יבש נידון ליבש וכל שרובו רוטב נידון לדבר לח דאם לא כן נתת דבריך לשיעורין כן נראה לי. עכ"ל. ונראה שכוונתו לפי מה שכתב קודם לכן דאין לך בשר שאין מוהל ושומן יוצא ממנו ועם כל זה נידון לדבר יבש. והיינו שבכל יבש יש מעט לח, ואם מחלקין בין לח ללח הרי שנתת דבריך לשיעורין. וע"ש שכתב דאף שהמחבר השמיט את דברי ר' יונה שהובאו בב"י, מ"מ נראה שהב"י כתב זה להיות כן הדין. ונראה שהוכרח לזה עפ"י הסברא הנ"ל, שהרי המחבר מתיר ביבש אע"ג שבכל יבש יש מעט לח. ונראה שהפמ"ג והאג"ט שלא פירשו באופן זה, סוברים דיש לחלק בין מיעוט לח שאינו ניכר שהוא כבטל, לבין מיעוט לח שניכר. עוד יש להוסיף דהמנחת כהן שם מקיים את שיטת הפוסקים המתירין לח שנצטנן ומצטמק ורע לו, וס"ל דזו אף שיטת המחבר וכמבואר בס' שיח סע' ת. ולפ"ז אפשר לו להתיר מיעוט לח גם עפ"י סברת הפמ"ג וכנ"ל (בנוסף לסברת עצמו ולסברת האג"ט וכנ"ל). וע"ע בשו"ת הר"צבי מל' אופה סי' א גבי בישול בעיקר וטפל, שביאר את שיטת ר' יונה בצירוף ג' סברות: אף האוסרים לח שהצטנן מתירין במצור"ל. מיעוט בטל כדין מת במיטה. יש לסמוך על כך שלדעת הרבה ראשונים אף בלח שהצטנן אין בישול אחר בישול. ולפ"ז אפשר שאף המחבר מתיר.

ד

סיכום

הב"י בס' רנג הביא שר' יונה מתיר לחמם יבש מבושל אף שיש בו מיעוט לח, אבל בשו"ע לא הביאו (ובס' שיח השמיט הב"י בלשון ר' יונה את המילה: רובו, ואף בר' ירוחם

שלפנינו לא נמצאת מילה זו, עי' לעיל בהערה א). הפמ"ג תלה היתר זה בהיתר בישול לח שנצטנן ומצטמק ורע לו, ועל כן התיר מיעוט לח לשיטת הט"ז ואסר לשיטת המ"א. המ"ב שאסר במצטמק ורע לו כב"ח החולק על הרמ"א, אסר גם במיעוט לח. ולפ"ז שיטת המחבר בדין מיעוט לח אף היא תלויה בשיטתו גבי מצטמק ורע לו, ונחלקו בזה המ"א והתנו"ש. ובישכיל עבדי ח"ז חאור"ה סי' מד שאלה טו אות ד התיר רוב יבש וכן לח צונן מצור"ל. לשיטת החזו"א שהרמ"א מעיקר הדין סובר כיש מתירין אפי' בצונן גמור, מסתבר שבמיעוט לח יש להתיר. ואפשר לצרף לכך את מה שהתחדש בספר זה בסי' רנג סע' ה, שהרמ"א מתיר לחמם לח שנצטנן לגמרי במקום שמותר לחמם יבש, אפי' כולו לח. ולשיטת האג"ט לא מצינו היתר בזה הן למחבר והן לרמ"א. והמנחת כהן כתב במפורש להתיר במיעוט לח אפי' לשיטת המחבר. והביאו בספר דעת תורה סי' שיח סע' טו. וכן סמך עליו ביחוד דעת ח"ב סי' מה ד"ה והנה דעת, וע"ש שהביא גם את הפמ"ג [ז]. ובמנחת כהן שם (משמרת השבת שער שני פרק שני ד"ה דתנאי) כתב עפ"י הסמ"ג המובא בב"י בסי' שיח, דלח שאינו צלול דינו כיבש. ושמא אפשר לצרף סברא זו להקל במיעוט לח אף לאוסרים, אם כי המ"ב בסי' רנג אסר מיעוט המרק הנמצא בקטניות, ומסתברא דאינו צלול.

אבל בסידור הרב בהלכתא רבתא לשבתא אסר להחם דבר שחוזר ונמחה ממנו קצת מפני בישול אחר בישול בלחלוחית המחוי, והזהיר במאד שלא להחם בשר או עופות צלויים או מבושלים אם יתחמם המוחל הנמחה מהם עד שהיד סולדת בו משום איסור סקילה וכתת ח"ו (צ"ב כיצד מבאר את הסוגיא בדף קמה ב גבי תרנגולתא דר' אבא). ועי' בקצוה"ש סע' יז בבדי השולחן ס"ק מג שמיקל בכלי שני אף לשיטת הרב ע"י צירוף שיטות (אבל בשו"ע הרב הקל כמ"א בדין יבש שנימוח, ע"ש סע' כו כז).

החושש לשיטות המחמירי יכול לסדר שעון שבת שידליק את הפלטה אחר נתינת התבשיל, דבאופן זה אין איסור בישול אפי' בדבר שאינו מבושל כלל, חזו"א סי' לח סע' ג (אך ראה בשש"כ פ"א הערה עד מה שכתב בשם שו"ת הר צבי). ע"ע בסוף ספר זה בקונטרס "סדר המערכה", לסידור סוגיא זו בטבלא.

ז. ותימה שלא ציין לסתירה שלכאורה מצינו בפמ"ג בין המ"ז לא"א, וכנ"ל. ואפשר שסמך על שיטת הסוברים שהמחבר מיקל בדין מצור"ל, עי' ילקוט יוסף שהאריך בכל דין זה בסי' שיח הערה סו.